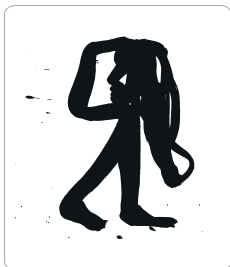

MEMÒRIA DEL FUTUR

Dels passats perduts als futurs possibles

Xavier Domènech i Sampere
Jordi Serrano i Blanquer

- I -

Memòria del futur

Amb el suport de:

Generalitat de Catalunya
Departament de Governació
i Administracions Públiques
Secretaria d'Acció Ciutadana

© d'aquesta edició: **Memòria del futur**

© dels textos: Xavier Domènech i Sampere
Jordi Serrano i Blanquer

© dibuix coberta: Agustí Puig

Producció: Primera Impressió

Dipòsit legal: B-6727-2011

Edita: **Memòria del futur**

Muntaner, 297 baixos • 08021 Barcelona

www.memoriadelfutur.org

MEMÒRIA DEL FUTUR

**Dels passats perduts
als futurs possibles**

Xavier Domènech i Sampere
Jordi Serrano i Blanquer

Memòria del futur

*...els camps devastats no són estèrils
i jo, que callo entre silencis, parlaré*

(Joaquim Amat-Piniella, *Cambra fosca*, Mauthausen, 1940)¹

¹ J. Amat-Piniella: *Les llunyanies, poemes de l'exili*. Columna-L'Albí, 1999. Edició a cura de David Serrano.

Què és la Memòria del futur?

Aquest és un projecte per analitzar, actuar i intentar assajar nous futurs. I ho volem fer mirant al passat, per poder veure el present i albirar els futurs (im)possibles. Volem aportar una determinada visió de les continuïtats i les ruptures a partir de l'anàlisi que les generacions fan de la memòria col·lectiva de tal manera que puguem imaginar futurs possibles de la mà de persones que han exercit activament la ciutadania i que acaben conformant una concepció esquerrana de la mentalitat col·lectiva del poble català. Ens abocarem en un petit aspecte de l'antifranquisme juvenil, dins d'un àmbit vast i molt complex. Però com ens diu Josep Fontana: "El que cal és voluntat per mirar i entendre el món, i la capacitat per aconseguir-ho és en els ulls que miren, no depèn del tamany de la finestra per on traiem el cap per veure'l".²

² Josep Fontana: «"L'espai viscut" i la fi de la història», a , abril de 1991, núm. 147, Barcelona, p. 67.

L'articulació de l'antifranquisme social i polític ja des dels seus orígens tingué un intens caràcter juvenil que impregnà tota la seva realitat i no tan sols les seves organitzacions específicament de joves. Les primeres xarxes de resistència dels anys quaranta a Catalunya estaven conformades, en aquest sentit, per militants que pertanyien a les organitzacions juvenils del període republicà. Persones que alhora que en els moments més durs assumiran tasques organitzatives de primera línia, també veuran com la repressió més intensa s'abocarà cap a ells. En el mateix camí, seran les noves generacions de treballadors i estudiants dels anys cinquanta els que reiniciaran, després d'una llarga postguerra, una nova conflictivitat social i política, que tindrà com a punts àlgids el primer cicle de vagues obreres iniciat el 1956 i la nova conflictivitat estudiantil que portarà als fets del Paranimf de 1957. Una realitat que eclosionarà als anys seixanta amb l'emergència de nous moviments socials, on de nou les noves generacions jugaran un paper clau. En un mo-

ment en què, ahora, s'iniciarà el camí cap a la gestació d'un moviment específicament juvenil imbricat als barris i l'articulació d'un teixit social d'entitats que serà clau per a la difusió i socialització en els valors democràtics al bell mig d'una dictadura. De fet, tal com l'antifranquisme polític ja durant els anys setanta tindrà un ampli component de dirigents i militants joves, en el cas de l'antifranquisme social aquest és incompreensible, fins i tot en la mateixa construcció institucional de les institucions democràtiques catalanes, sense l'amplitud i força que va adquirir el moviment juvenil al llarg del període anomenat "transició".

És en aquest marc que qualsevol intent de comprensió del nostre passat per poder pensar històricament el nostre present i futur necessita l'articulació de les fonts, la seva preservació i difusió, que donin compte del fenomen de l'antifranquisme en la seva globalitat i la participació dels joves en aquest, darrer element al qual es dirigeix específicament aquest projecte. En

aquest sentit, és una qüestió que afecta la possibilitat mateixa de reconstrucció de la història del que fou una de les experiències més intenses de lluita per la llibertat i la democràcia, però també és una qüestió que afecta els mateixos teixits i possibilitats d'articulació de la Memòria Democràtica del nostre país. En aquest sentit també, la rellevància del fenomen del compromís de les successives generacions de joves en la lluita per les llibertats socials, polítiques i nacionals permet connectar les experiències del passat i la seva memòria amb les noves generacions del present, construint punts de referència i significació que solidifiquin els valors democràtics entre els joves d'avui en dia.

Mirarem el passat, doncs, i ens centrarem també en l'aportació dels joves en l'antifranquisme, des dels primers resistents en les èpoques més heroiques fins als darrers temps on, per molt que es vulgui negar, es necessitaven iguals dosis d'heroisme. I veurem també com segurament

els joves, atesa la seva idiosincràsia més propera a l'acció política basada en principis, foren els primers a percebre les mutacions que s'estaven operant en aquest camp. Així doncs, intentarem fer prospectiva no fonamentada en desitjos sinó en els comportaments, les actituds i els valors dels joves que ens informen com un baròmetre sobre qui som i on anem com a comunitat. Els joves són un mirall on les societats adultes es miren, a voltes amb esperança, a voltes amb la decepció d'aquells que no saben que els joves, en part, són només allò que les generacions anteriors han creat, reinterpretant i transformant els llegats per construir nous futurs.

Volem superar els esquemes simplistes i els clixés dogmàtics, única manera de desvetllar la raó crítica que, utilitzant, entre d'altres, la memòria com a eina de coneixement, ens pot permetre la plasmació del procés de construcció del futur. I ho volem fer des de posicions molt clares. Coincidim amb Josep Fontana en la neces-

sitat imperiosa de sortir de la "historiografia de supervivència"³ que se situava a la defensiva. Si durant el franquisme podia tenir un sentit, ara, i des de fa molts anys, ja no. A l'esquerra li ha tocat durant massa anys de reconstruir la raó democràtica i no ha dedicat els esforços suficients –la tasca era ingent– a recuperar a més la seva pròpia memòria. Només amb un govern d'esquerres s'ha reconegut la resistència o s'ha participat institucionalment en aniversaris com el de Mauthausen.

En aquest marc som partidaris del que Hobsbawm anomena un "partidisme legítim".⁴ Per això ens volem plantejar la recuperació no de totes les memòries, sense cap decisió ètica sobre aquestes, sinó de la memòria democràtica, és a dir, de la memòria republicana.

³ Jordi Serrano, "Entrevista a Josep Fontana", a *Espai de Llibertat*. Barcelona, Fundació Ferrer i Guàrdia, núm. 12, quart trimestre de 1998, p. 29.

⁴ Eric Hobsbawm: *Sobre la historia*. Ed. Crítica, Barcelona, 1998, pp. 134-140.

Per què recuperar memòria? Quan en determinats sectors socials es diu que millor no recuperar la memòria de l'oposició, es parteix o bé de la ignorància o bé de la mala fe. Durant 40 anys ens van estar martellejant amb la història dels vencedors, i quan l'any 1977 es va poder recuperar la memòria democràtica no es va fer. El procés polític que va portar a la democràcia no va permetre saldar tots els comptes pendents amb el passat. Però si això corresponia a la realitat d'aquell procés, no pot condicionar la necessitat de l'articulació d'una cultura cívica democràtica en el nostre present amb referents en el passat. A una memòria democràtica dèbil correspon en aquest sentit una democràcia deficitària i també dèbil.

Quan parlem de memòria del futur tractem d'elements intangibles i d'elements tangibles, de les idees i de la matèria, de la memòria i dels comportaments actuals. La memòria és, doncs, un intangible, i els valors i les actituds fixen les memòries i les projecten en la creació de la co-

munitat del futur tant materialment com espiritualment. La memòria pública no s'origina només en els llibres, ni en els actes individuals, ni en les associacions de memòria, ni en l'existència o no de certs historiadors i les seves històries; això només forma part dels seus vímetes, però no ho és tot. La memòria històrica es construeix i, en la seva construcció, es construeix com a memòria per ser comunicada en la pluralitat de xarxes que la societat estableix en el seu intercanvi simbòlic i cognitiu. Van del llibre a l'estàtua, del documental a la literatura, del museu al grafit, del santuari al carrer, en una construcció que no es fa en el buit o des de l'elasticitat de la decisió política o acadèmica pura i en què les narratives imposades des del sistema polític juguen un paper clau. La reflexió i el debat sobre la memòria no són en aquest sentit un recurs retòric. Les memòries i els seus valors ens permeten establir uns llindars ètics sobre el passat que són els que projectem cap al present i cap al futur. La memòria, doncs, no és neutral, no ho pot ser.

En aquest marc, *Memòria del futur* neix amb la voluntat d'esdevenir un *think tank*, vol albirar futurs. I ho volem fer analitzant com es transmet a les noves generacions la memòria republicana, la memòria antifeixista, la memòria anti-franquista, la memòria militant, i també com es transmeten els valors democràtics, tant des de la família o des de l'escola com des dels mitjans de comunicació. I ho farà promovent estudis que ens il·luminin la situació alhora que ens possibilitin veure com està la salut democràtica al nostre país avui i com es projecta demà.

Quina memòria? La memòria republicana

Si creguéssim que les qüestions referides a la memòria històrica són un afer només dels historiadors no escriuríem aquest paper, ni tiraríem endavant aquest projecte. Creiem que la memòria és la base fonamental sobre la qual construir projectes de futur i, per tant, la memòria històrica de l'esquerra és el fonament sobre el qual construir un món millor.

Com es construeix una història de l'esquerra al llarg dels temps i com es construeix una memòria d'esquerres? Cada poble afronta els seus problemes a partir de les seves pròpies experiències, aprenent també de les experiències d'altri, però al cap i a la fi és sobre les proves i els errors; també, per què no dir-ho, dels accidents i les casualitats i sobretot a partir de l'acció conscient dels homes i les dones, que conformen el que anomenem com a "poble", que n'acaben sortint noves síntesis que teixeixen una determinada

mentalitat i una determinada cultura i amb elles memòries i projectes. Memòries mirant el passat i projectes caminant cap al futur.

Sabem que la lluita per construir un món millor no comença ara, sinó que des de la nit dels temps hi ha hagut persones, organitzacions i moviments que han donat el millor que tenien per aconseguir els graus de llibertat de què avui gaudim. Ens declarem obertament els seus hereus i alhora rendim homenatge a tots ells. La tradició l'han reivindicat normalment aquells que volen trobar en el passat elements que donin credibilitat i legitimitat als seus privilegis i serveixin de coartada a les injustícies. Però existeix també una altra manera d'entendre la relació amb la tradició: es tracta d'analitzar el passat amb els ulls de la raó i extreure'n ensenyances de la manera com es lluita per la millora de la societat. Tradició passada pel tamís de la raó, com deia Pi i Margall, el pare de totes les esquerres.

És evident que les tradicions sempre tenen una part d'artifici, hi ha una tradició romàntica molt creativa que l'embelleix, però potser no és tan desencaminada aquesta idea de continuïtats progressistes més enllà del que normalment tenim present. El fil de la memòria és clar i han calgut molts anys per redescobrir continuïtats. Per Víctor Balaguer i Joan Maragall, els nyerros serien els ancestres dels liberals i els cadells dels absolutistes. Segons Joan Maragall: "En la marcha de las sociedades, los hombres siempre se dividirán por temperamentos en dos grandes grupos: unos mirarán hacia adelante para avanzar; otros mirarán hacia atrás para no extraviarse. Y nosotros, los catalanes, en el fondo siempre seremos nyerros o cadells".⁵ En aquest sentit, les esquerres catalanes poden considerar-se dignes successors dels nyerros, és a dir, dels que miraven endavant per avançar. Tanmateix, la memòria de l'esquerra no

⁵ Xavier Torres: *Nyerros i cadells: bàndols i bandolerisme a la Catalunya moderna (1590-1640)*. Quaderns Crema, Barcelona, 1993, p. 367.

es construeix, o no es pot construir si no vol caure en les trampes de les memòries dels vencedors, tan sols des de les continuïtats, tan sols des d'allò que va transcendir el continuum temporal, sinó que també ha de trobar en els camins esberlats i en els fils que portaven a altres possibles futurs aquelles experiències i valors que encara poden, novament, activar nous futurs possibles.

En un país que no hagués patit tants traumes col·lectius hi hauria en totes les ciutats carrers, places i monuments dedicats a persones que amb el seu esforç han contribuït al progrés de la humanitat –no ens referim aquí al progrés del sistema econòmic, sinó al progrés de les consciències i de la vida material de la majoria–. Persones com Sebastià Estralau, Rafael Godai, Joan Carbonell, Joan Novis, Josep de la Trinxeria, Joan Petit, Antoni Francesc de Berenguer, Rafael Nebot, Josep Robrenyo, Antoni Puigblanch, Ramon Xauradó, Abdó Terrades, Narcís Monturiol, Francesc de Paula Cuello, Francesc Pi i Margall,

Josep Narcís Roca Ferreras, Josep Anselm Clavé, Teresa Claramunt, Isabel Vilà, Ángeles López de Ayala, Josep Llunas i Pujals, Salvador Seguí, Rafael Campalans, Andreu Nin, Francesc Layret, Buenaventura Durruti, Frederica Montseny, Lluís Companys, Manuel Serra i Moret, Josep Moix, Josep Miret, Mercè Núñez Targa, Joaquim Amat-Piniella, Gregorio López Raimundo, Miquel Núñez. Persones de les quals la major part de noms ens són desconeguts; vegem-ne les causes.

Franquisme i Holocaust

Per molt que es vulgui reinventar una nova realitat retrospectivament sobre la configuració estructural de la II República i del Front Popular, el cert és que la definició que es feia oficialment en aquell moment era: “La República que conciben los partidos republicanos no es una República dirigida por motivos sociales o económicos de clases, sino un régimen de libertad democrática, impulsada por razones de interés público y progreso social”.⁶ Ho deia l’editorial d’un diari republicà, en els mateixos moments que estava naixent la II República; en aquells dies es tractava de, “per damunt de tot, cultura. Res no quedarà de l’esforç cívic dels nostres dies sense la pressió d’un ambient que ens porti a tots pels camins més càlids de la intel·ligència”.

El que s’esdevingué després no fou altra cosa que el fet que el poble català, davant la traïció de

⁶ Josep Fontana, “Julio de 1936”, *Público*, 29 de juny de 2010.

gran part dels poderosos catalans que optaren pel general Franco i l'anorreament de les institucions i llibertats nacionals, aturà el cop d'estat i féu una revolució. S'iniciaren així tres anys de lluita heroica que seran el preludi de la guerra mundial contra el feixisme. Centenars de milers de morts, centenars de milers d'exiliats, milers i milers d'empresonats en camps de concentració, en camps de treball forçat i en presons faran que una gran sensació de terror i por s'instal·li en la societat catalana. Les víctimes republicanes formaren part, segons Josep Fontana, de "un proyecto de exterminio colectivo",⁷ de manera que "la violencia azul del verano de 1936 resulta ser el mayor crimen colectivo de la historia de de España: un crimen contra la humanidad que no tiene ni amnistía ni perdón".⁸

Es va intentar esborrar en aquest sentit qualsevol element de la identitat catalana i de les seves

⁷ *Ibidem.*

⁸ *Ibidem.*

forces avançades, que anaven des de l'escola fins a qualsevol racó de la societat. Generacions senceres de catalans van arribar a desconèixer la història del país, les seves constitucions i les seves institucions.

Això va passar l'any 1714 i l'any 1939. De fet, de 1714, quan la Generalitat desaparegué, fins al 1820, quan en la proclama de la Diputació Provincial de Catalunya es reclamava la restitució del Palau de la Generalitat en el que es conegué com el Trienni Liberal,⁹ passaren més de cent anys. De 1939 fins a 1977, quan es restablirà la Generalitat, hauran passat també 40 anys. Durant els dos darrers segles han sovintejat els cops d'estat, les guerres, els períodes autoritaris i els conflictes de tota mena, però en general, per molt cruents que fossin, aquests períodes no tenien efectes sobre les continuïtats en el coneixement i la cultura i encara menys sobre la mateixa autoconsciència.

⁹ Pere Anguera: "Entre dues possibilitats: espanyols o catalans?", a DA: *Del patriotisme al catalanisme*. Eumo, Vic, 2001, p. 333.

En canvi, a la destrucció material que suposà el cop d'estat franquista i la guerra que comportà, cal afegir-hi una destrucció immaterial. Immaterial, sí, però que hom no pensi que aquests efectes immaterials no van originar efectes pràctics. En aquest ambient límit de la condició humana hi ha noms propis de noies que sobresurten per la seva heroïtat, només dos exemples: el de la Josefa Ramos, que s'incorporà a la resistència a la zona de Gaillac i "malgrat les heroïtats i proeses que li van permetre no ser mai detinguda per la Gestapo, ha mort en l'anonimat de l'exili de Tolosa";¹⁰ i el de la Maria Salvo, que després de passar per camps de concentració francesos, fou condemnada a Espanya a trenta anys de presó, dels quals en va complir setze. En sortí l'any 1958.¹¹ Però la repressió no és cosa només

¹⁰ David Serrano: "Maria Salvo, Neus Català i Josefa Ramos", a *El 9Punt*, 10 de novembre de 2002, p. 6. N'és un testimoni del destacat paper –i alhora oblidat– de les dones la novel·la de Teresa Pàmies: *Dona de pres*. Edicions Proa, Barcelona, 1976.

¹¹ Vegeu l'esfereïdor relat de Maria Salvo a: Associació Catalana d'Expresos Polítics: *Notícia de la negra nit. Vides i veus a les*

dels anys quaranta o cinquanta. També Domènec Martínez, secretari general de la JCC des de 1970 a 1976, fou detingut i torturat el 17 d'abril de 1976 a la temible Dirección General de Seguridad de Madrid.¹² La visió d'un franquisme repressiu en els seus inicis, lligat a l'experiència d'una guerra, i suau en els seus últims anys, caracteritzats pel creixement econòmic, les vacances o el 600, és en aquest sentit un exercici de cinisme, davant el fet que també en els seus últims anys aquell règim mantingué el seu caràcter sagnant.

presons franquistes (1939-1959). Diputació de Barcelona, Barcelona, 2001; i J. L. Martín Ramos i Gabriel Pernau: *Les veus de la presó*. Edicions la Campana, Barcelona, 2003, p. 85. Sobre l'important i heroic paper de les dones, vegeu, per exemple: Fernanda Romeu: *Mujeres contra el franquismo*, Fernanda Romeu edit., 1994, i David Serrano: *Les dones als camps nazis*. Editorial Pòrtic, Barcelona, 2003. Per a una visió general de la irrupció de les noies a la política, vegeu Teresa Pàmies: *Quan érem capitans*. Proa, Barcelona, 1984.

¹² Jordi Serrano: "La transició democràtica: el cas Domènec Martínez". *Espai de Llibertat*, Fundació Ferrer i Guàrdia, 1r trimestre de 1999, pp. 27 a 32. Vegeu la reproducció de la carta i la resposta del mateix Domènec Martínez.

El desconcert

Dos factors han pogut contribuir a crear, des de l'esquerra, la debilitat i les desconnexions de la seva pròpia memòria. El primer, com hem dit, la por i en segon lloc, i lligat al primer, el desco-neixement. Després de 40 anys de descerebra-ment de tot un poble, els joves antifranquistes no sabien que hi havia un fil de la història que calia seguir, que no eren els primers, sinó els últims d'una llarga cadena de persones i grups que em-panyien la història cap als drets humans i el futur.

Diverses generacions es van educar –si és que l'ensenyament franquista se'n pot dir educació– i es van informar malament, molt malament. I això ha creat un gran desconcert. Max Aub va ser se-gurament un dels primers a percebre el canvi en la societat espanyola; ho va copsar en una visita de tres mesos a l'Espanya franquista l'any 1968. Passà un mes a Madrid, un mes a Barcelona i un altre a València i de l'únic que quedà convençut

fou que "aquests joves hauran de tornar a descobrir el que sabíem".¹³ Què és el que no saben aquells joves de 1968? Després de més de trenta anys, ho sabem nosaltres? Ho saben aquests joves avui? Hi ha molts forats negres. "Nada era según me han contado", escrivia Gregorio Morán.¹⁴ Aquesta actitud determina, al nostre parer, molts dels errors comesos durant la transició. El més significatiu és que aquesta sensació ens la transmet Morán no l'any 1976, sinó l'any 1998. Molt simbòlic del que volem defensar aquí.

El problema és que 40 anys després no n'hem après gaire. A més, aquesta situació de veure-hi a les fosques fa possible moltes cortines de fum i moltes autojustificacions increïbles; mentre que uns frivolitzen, com Fabià Estapé quan explica que mentre jugava al "millón" feia sentir les seves tre-

¹³ Max Aub: *La gallina ciega. Diario español*. Alba Editorial, Barcelona, 1995.

¹⁴ Gregorio Morán: *El maestro en el erial*. Tusquets, Barcelona, 1998, pp. 12-13.

pitjades al veí de baix, que era Carrero Blanco,¹⁵ altres ciutadans continuaven essent presoners o executats o torturats fins 1977. Sembla que tot el que tenim ara ens ve d'aquells que van evolucionar del franquisme a partir de 1956.¹⁶ Tenim una cultura democràtica en què, pel fet d'oblidar el fil de la història, sembla que amb els actuals plantejaments postmoderns tot comença de nou, de les persones que van evolucionar des de dins del franquisme. No és estrany que, fonamentant la cultura democràtica en aquesta tradició, hi hagi avui a l'esquerra molts forats negres.

A més d'aquesta desorientació respecte d'on veníem, en molt poc temps van passar a Catalunya moltes coses. De l'any 1975 a l'any 1981 vam assistir almenys a sis fenòmens que –alguns d'ells– als països del nord van trigar a produir-se

¹⁵ Fabián Estapé: *De tots colors*. Edicions 62, Barcelona, 2000. La remor de les trepitjades d'Estapé sembla que podia molestar Carrero Blanco.

¹⁶ Morán, *op. cit.*, p. 524.

més de vint anys. Tot plegat passava en un marc presidit per la irrupció de tots els debats, idees, llibres, pel·lícules, etc., que s'havien elaborat i discutit en altres indrets durant quaranta anys. En primer lloc, la crisi del nacionalcatolicisme i de tot el vell règim dictatorial propi del país. En segon lloc, l'efervescència de les idees comunistes, de la repressió més salvatge a l'hegemonia cultural de l'antifraquisme. En tercer lloc, l'emergència del que s'anomena "nova esquerra". En quart lloc, l'arribada de les idees de l'anomenat maig de 1968, amb un cert retard, una generació que segons Josep Fontana va viure "una flamarada innòcua en què van cremar-se inútilment les aspiracions de canvi social de les noves generacions".¹⁷ Tot i que, vist en perspectiva, van demostrar un grau d'idealisme i ingenuïtat que ja aniria bé a les polítiques d'esquerreres d'avui. En cinquè lloc, l'accés al poder d'aquesta generació, amb l'únic referent real de les formes de governar franquistes. I en

¹⁷ Josep Fontana (entrevista): *Espai de Llibertat*, 1998, núm. 12, p. 29.

darrer lloc, la caiguda del mur, que succeeix a Catalunya quasi deu anys abans. Segurament massa coses com perquè una generació sense preparació les pogués assumir i digerir amb facilitat.

Així doncs, amb l'arribada al poder van passar a un gran desconcert, "desorientació general de les esquerres",¹⁸ quan van topar amb la necessitat de gestionar la quotidianeïtat. Aquest desconcert va portar a l'aparició de la postmodernitat,¹⁹ es va apostar per polítiques postmodernes, en les quals "no hay una diferencia clara entre la realidad y la ficción".²⁰ Van passar de voler canviar el món a, només, "interpretar-lo".²¹ Es tenia una confiança il·limitada en la tasca de les institucions producte d'un ideologisme estatista i d'una des-

¹⁸ Jean Bricmont i Alan Sokal: *Impostures intel·lectuals*. Empúries, Barcelona, 1999, p. 254.

¹⁹ *Op. cit.*, p. 245.

²⁰ Eric Hobsbawm: *Sobre la historia*. Crítica, Barcelona, 1998, p. 18.

²¹ *Op. cit.*, p. 143.

coneixença flagrant de la naturalesa del "poder". Una ingenuïtat derivada de la manca de referents –absència d'una generació anterior entrenada en la gestió institucional– barrejada amb el cinisme d'intentar governar sense controls cívics, una de les herències intangibles del franquisme i de l'educació nacionalcatòlica. Un bon exemple d'aquesta falta de criteri i coneixements polítics el va cometre l'esquerra en arribar al poder. Felipe González creia erròniament que mitjançant una política de modernització física, material, del país s'aconseguiria la modernització de les mentalitats. Òbviament no ha estat així: l'evident canvi al país no ha modernitzat les mentalitats d'una part molt important de la ciutadania que encara té comportaments antidemocràtics evidents. González va canviar d'opinió i deia, l'any 2001, que el franquisme va significar una "limpieza étnica" i "me siento, como decía, responsable de no haber suscitado un debate sobre nuestro pasado histórico, el franquismo y la guerra civil, en el momento en que probablemente era más oportuno [...]". No

hubo, no ya exaltación, ni siquiera reconocimiento, de las víctimas del franquismo, y por eso hoy me siento responsable de parte de la pérdida de la memoria histórica, que permite que ahora la derecha se niegue a reconocer el horror que supuso la dictadura, y lo haga sin ninguna consecuencia desde el punto de vista electoral o social, sin que los jóvenes se conmuevan, porque ni siquiera conocen lo que ocurrió”.²² No devia ser aliè a aquest canvi d’actitud haver descobert cinc anys abans, el 1996, quan el Tribunal Suprem el va citar a declarar amb la possibilitat de processar-lo, que encara hi havia jutges molt compromesos amb la dictadura i tan sinistres com Roberto García Calvo.

Si es volien modernitzar les mentalitats del país calia en primer lloc recuperar la memòria, saber la veritat. Això hauria possibilitat dues coses. En primer lloc, impedir que retornessin les mateixes idees un cop acabades les grans mobilitzacions

²² Felipe González, Juan Luis Cebrián: *El futuro no es lo que era*. Aguilar, Madrid, 2001, pp. 30-36.

dels anys setanta. De fet, el ressorgiment d'un partit d'extrema dreta com el PP, amb deu milions de vots, es pot adjudicar a aquest error de plantejaments. I, en segon lloc, és que, sabent, hauríem estat molt més exigents amb la democràcia, amb la seva participació i amb la seva transparència.

Per intentar trobar una explicació a l'amnèsia col·lectiva, alguns diuen, simplificant molt la realitat, que els dirigents van traïr la gent. Tanmateix, aquesta és una simplificació excessiva de la realitat. Aquesta afirmació pressuposaria que hi havia dirigents molt intel·ligents, massa intel·ligents, quan en realitat, si d'alguna cosa podem estar segurs, és que els dirigents de l'antifranquisme, un cop arribats a la democràcia, no en van saber gens. De fet, va ser una cosa de la qual potser només se'n va adonar a temps Gregorio López Raimundo, que quan arriben els bons temps anuncia que es retira i dóna com a raó precisament la seva manca de preparació per actuar en

la democràcia. Els seus successors tampoc en saben, com van demostrar poc després.

En realitat, doncs, estem davant una generació eixelebrada, que havia perdut el fil de la història, que no tenia referents democràtics –la II República quedava massa lluny– i no van entendre que a causa de la naturalesa del poder –eren d’una ingenuïtat aclaparadora– ells no canviarien el poder, sinó que aquest els atraparia.

Hem trigat uns anys, aproximadament uns deu anys, quan segurament la balança de les generacions educades en democràcia ja començava a superar les generacions educades durant el franquisme, que per fi s’ha generat un gran debat sobre la nostra democràcia i, és clar, sobre la memòria democràtica. Fa temps vam anomenar el fenomen que vivim els darrers anys de revisió del nostre passat com “la revolta dels néts”, que significa ni més ni menys la fi de la por, una por incrustada encara avui en el més fons de l’ànima política i so-

cial de la major part de catalans de cinquanta anys en amunt. La lluita per la democràcia i la llibertat no s'ha acabat, no s'acaba mai, i retornem a parlar sobre el que es fa o s'hauria de fer ara en relació amb aquesta qüestió. Els joves sense por i desconcertats davant tantes pistes falses han volgut saber. I han començat a fer preguntes: per què van matar el meu avi?, on està enterrat?, etc. I han quedat esgarriats davant les respostes rebudes. Alguns d'ells han començat a investigar coses que fins fa poc eren tabú: camps de concentració franquistes a Catalunya, presoners a camps nazis, capellans i delacions; han organitzat actes i han fet homenatges als pocs vells resistents que quedaven. De fet, el boom en la creació d'associacions de memòria es produeix l'any 2006, quan els joves nascuts l'any 1977 tenien trenta anys.

Recuperar l'ètica civil republicana

El coneixement del passat no és solament l'objecte del que viuen i en el que s'entretenen els historiadors, sinó la mirada ètica sobre el present. Quan hom analitza el passat, s'acaben comprenent les causes que mouen els homes i necessàriament s'acaba extraient alguna idea sobre els valors que inspiraven aquelles accions a aquells homes i aquelles dones. I, per tant, un judici moral. És aquest mateix judici moral el que després aplicarem tant als fets com als homes i les dones d'avui i als projectes polítics, socials i comunitaris que proposem per a demà i dels camins com arribar-hi.

Ara que tanta gent parla que els republicans i els seus descendents han d'oblidar, cal dir que no es pot oblidar allò que no se sap però que s'ha viscut, i que per aconseguir la serenor cal primer saber, després reparar i per últim, si s'escau, oblidar. No hi ha oblit ni perdó sense voluntat de

reparació. A més, en l'esfera col·lectiva hi ha coses que cal saber i que cal recordar sempre.

A més, sabem que la política, fins i tot en les seves iniciatives més rupturistes amb el passat recent, busca sempre el consens i, en actuar especialment sobre la memòria, pretén tancar el que no es podrà tancar fins que el dol col·lectiu s'hagi viscut, la justícia actuï i una societat hagi establert finalment uns referents democràtics sobre el seu propi passat.

Quan en un homenatge es posen al mateix nivell –aquest no és cap exemple inventat– un soldat de la Divisió Azul que va anar a combatre lluint una esvàstica al costat de Hitler contra l'URSS amb un presoner d'un camp de concentració a Agde i militar de la Columna Leclerc que alliberà París, quin missatge moral –immoral– estem llençant a les noves generacions? Que és el mateix un feixista a la Divisió Azul que una republicana en un camp de concentració nazi com Ravensbrück? El missatge final que es dona

és: "Si avui hi ha un cop d'estat, el millor que es pot fer és col·laborar amb el feixisme, amb la repressió i la dictadura, que el dia de demà hi haurà gent que equipararà víctimes amb botxins, tots dos desfilaran junts en una parada militar".

En la revisió sobre el passat no podem cometre l'error d'anar repetint les típiques frases del darrer franquisme quan es veia a venir que arribaven temps nous: "Totes les víctimes són iguals". No, diguem-ho clar, són afirmacions immorals. Els republicans s'havien de rendir al feixisme? Què faríem si hi hagués un altre Franco que fes un cop d'estat contra la democràcia? Ens mantindríem quiets, esperant que ens afusellin per centenars en una plaça de braus com a Badajoz?

Però si bé totes les víctimes tenen dret a ser plorades i enterrades, no és ètic dir que totes les víctimes mereixen homenatges. Aquí la distinció hauria de ser molt clara: només poden ocupar l'espai públic els lluitadors que comba-

tien al costat de la República i els lluitadors de l'antifranquisme. En aquest sentit, la memòria que reivindicuem porta incorporada una cosmovisió, un conjunt de valors. Proposaríem els següents: republicanisme, laïcitat, cultura, participació, organització, militància, justícia, fraternitat, compromís, lliurepensament, lliure examen, generositat, companyonia, confiança, desinterès, idealisme, altruisme, despreniment i amistat. I eren uns valors i unes actituds que anaven molt més enllà de l'organització política. Ho expressarem amb paraules de Jorge Semprún: "Sin la generosidad y la abnegación y el sacrificio de tantos que lucharon por cambiar el mundo no se puede entender la historia del siglo XX".²³ Que hi va haver aspectes molt negatius en l'antifranquisme és evident, però ja hi ha d'altres que sense fer altra cosa ho esbomben des de fa setanta anys.

²³ Es referia a l'ideal comunista, però ho podem estendre a tots els lluitadors. "Entrevista a Jorge Semprún", *El País*, 4 de setembre de 2003, p. 29.

Són valors del passat, com diuen alguns? Potser sí, però potser ens aniria millor a tots en general, i a l'esquerra en particular, si en comptes de voler partir del no res, de voler descobrir la sopa d'all en cada pas i de voler situar-se en la ciutadania líquida, aconseguíssim recuperar alguns dels valors que al llarg dels anys han donat sentit a tantes vides. Aquí hem passat d'unes generacions antifranquistes on les necessitats col·lectives van passar per sobre de les necessitats de realització individuals a una apologia infinita de l'individualisme i les amistats líquides. Potser que algun dia trobem entre tots un punt d'equilibri. Poques generacions hauran viscut un canvi més sobtat en les mentalitats col·lectives que la nostra. En molt poc temps es va passar de renunciar a tot per les necessitats comunitàries, la lluita per la llibertat, al replegament més salvatge, durant els anys vuitanta, a l'esfera del jo i de la felicitat individual. Potser que ens adonem que la felicitat col·lectiva és impossible sense individus feliços, però ara també sabem que la fe-

licitat individual és impossible sense grans dosis de felicitat pública.

De fet, creiem que els joves acaben construint un discurs –ara en diuen relat– a partir de dos elements. En primer lloc, i com dèiem abans, una fracció de l’agenda política d’un moment històric es fa en part amb allò que la generació anterior no ha aconseguit. El segon és la mateixa agenda que incorporen i la resposta als problemes o sensibilitats noves. Les noves generacions han de trobar els seus camins i caldrà que en part continuïn la via encetada que ni es va inventar la generació anterior ni tampoc la faran sols els d’ara. En aquest marc, a Catalunya tenim l’avantatge de disposar d’una bona tradició d’esquerres. El problema és que no la coneixem. Existeix una gran tradició d’idees, organitzacions i persones que al llarg de segles han lluitat per aconseguir allò que de la societat d’aquí ens pot semblar bé: llibertat –associació, reunió, expressió, etc.–, drets socials –escoles per a tothom, universalització de la sani-

tat pública, pensions, les vuit hores, drets laborals, etc.– i llibertats nacionals –Estatut, Generalitat, Parlament, govern, ajuntaments democràtics, etc. Tots aquests aspectes de la vida ciutadana s’han aconseguit per la lluita altruista i entusiasta d’una part molt important del poble català. Moltes persones s’han deixat la pell en aquest combat. I que s’hagin aconseguit moltes coses no vol dir, però, que la lluita s’hagi acabat ni que hàgim arribat a la fi de la història. En tots i cada un d’aquests aspectes estem a mig camí. En l’àmbit de les llibertats individuals, en l’àmbit de la igualtat i en l’àmbit de les llibertats nacionals tot està mig embastat. Que tota una generació considerem que estem molt millor que durant el franquisme sembla avui una obvietat massa gastada. No pot ser una coartada per no anar més enllà. És més, en l’estat actual del nostre país i en els futurs que s’albiren per a les noves generacions, aquesta afirmació pot esdevenir una retòrica buida de contingut, quan no la legitimació d’un sistema que no sembla capaç d’oferir cap mena de futur. En aquest marc, la me-

mòria del futur ha de tenir en compte que els camins cap a ell poden esdevenir impossibles sense una mirada al passat que ens permeti estar atents als perills que es poden esdevenir.

Quan l'historiador francès Marc Bloch, just abans d'entrar a la resistència, observava l'entrada triomfal dels nazis a París el juny de 1940, un jove soldat al seu costat féu una reflexió que portà Bloch a escriure *L'estranya derrota* i *Apologia per a la història o l'ofici de l'historiador*²⁴ poc abans de morir ell mateix en mans de la Gestapo. El que digué el jove soldat davant la visió del que semblava un impossible era senzill i complex alhora: "Haurem de pensar que la història ens ha enganyat".²⁵ I és que, tal com reflexionà Bloch partint d'aquesta frase, el cert era que el relat del passat instituint a França no

²⁴ Bloch, M., *La extraña derrota*. Crítica, Barcelona, 2002; Bloch, M., *Apología para la historia o el oficio del historiador*. Fondo de Cultura Económica, Mèxic, 1996.

²⁵ Bloch, M., *Apología para la historia o el oficio de historiador*. FCE, Mèxic, 1996, p. 122.

solament no els havia preparat per a aquella possible derrota, sinó que els havia desarmat enfront d'ella. Una visió del passat, el present i el futur marcada per la mateixa idea de progrés, progrés material que era entès sense mediació com a progrés civilitzatori, on el passat era tan sols un relat de creixement productiu i moral cap a un present que es constituïa com a trànsit cap a un futur que consumava la continuïtat incessant del progrés. Una visió i una narrativa memorial on no cabia la possibilitat que aquells, els feixistes, que impugnaven la modernitat in toto, dominessin el present. Fou en aquell moment quan el futur desaparegué per uns instants, els que van pràcticament de la caiguda de França el 1940 a la derrota dels nazis a Stalingrad el 1943, com a perspectiva i la mirada cap al passat canvià en la primera gran crisi del projecte de la modernitat que portà a la Segona Guerra Mundial i a milions de morts. De nou, dècades després, el mite del progrés, del futur com a espai de realització final d'allò que no existeix i pel qual hem de sacrificar el present, a finals del segle XX

havia patit una erosió tal que ja no era sostenible amb la força que ho havia estat al principi del segle passat. La crisi del model de creixement econòmic posterior a la Segona Guerra Mundial, els límits del creixement en relació amb la natura i la mateixa transformació dels models productius i relacionals dins la societat, així com de les percepcions culturals, portaren a una reducció constant de les perspectives vitals en aquest sentit. De fet, el que hem viscut des dels anys noranta fins a la crisi actual, més que una apologia del futur i del progrés, ha estat una apologia del present, que es va iniciar precisament amb la postulació de la "fi de la història", a partir de la idea que la història havia arribat a la seva culminació amb la fi del comunisme i l'expansió incessant del model neoliberal sobre el planeta.²⁶ Una apologia del present que necessita una visió del passat com a barbàrie, en el qual, si ja difícilment el futur es pot convertir en un principi de mobilització carregat de promeses, com a mínim la

²⁶ Vegeu per a això: Fontana, J., *La història després de la fi de la història*. Vic, Eumo, 1992.

superació d'un passat carregat d'irracionalitat i terror esdevindria l'autosatisfacció dels nostres dies. En aquest marc, el passat és memorable com a reconeixement del seu victimari, en un procés on se li ha tret tota la seva càrrega de camins possibles que encara es podrien activar en el nostre present per viure futurs desitjables. En un procés de construcció memorial que ha desarmat el mateix present, car allò que s'ha esdevingut –una crisi sistèmica que amenaça de convertir-se en una crisi civilitzatòria, quan aquesta entri en la seva vessant de crisi ecològica, energètica i alimentària– no entra en les possibilitats del relat instituït. Enfront d'aquesta mirada al passat, els moviments memorials, i part de les mateixes polítiques memorials, n'han instituït una altra de possible. Una en què la mirada al passat que atrapa cada cop més les nostres societats, davant el fet que el futur cada cop sembla més vedat com a espai de realització, obre camins per activar aquest passat en el present, per activar el que podria haver estat de nou, en el que podria ser. Un impuls que demana la construcció

de memòries que estiguin a l'alçada dels reptes del nostre present. Finalment, hauríem de poder esperar, en el procés d'aquesta crisi que demana una nova memòria, no haver de mirar novament les velles paraules de Marc Bloch, escrites des de l'ètica civil republicana, en les hores foscasts del seu present, com un lament propi:

“Tot això ho sabíem. I tanmateix, per mandra, per avorriment, hem deixat que passés [...]. No ens hem atrevit a ser a la plaça pública la veu que crida al principi en el desert, però que almenys, sigui quina sigui la seva sort final, sempre tindrà el consol d'haver clamat el seu credo. Vam preferir tancar-nos en la quietud dels nostres tallers [...]. En la major part dels casos, només tenim el consol de dir que vam ser bons obrers. Però, vam ser sempre també bons ciutadans?”.²⁷

²⁷ Bloch, M., *La extraña derrota...*, pp. 163-164.

Final

Una de les frases que més fortuna han fet sobre el franquisme és la que va escriure Manolo Vázquez Montalbán “contra Franco es lluitava millor”. En el seu moment plantejava poèticament el problema de la seva desorientació i la de molta gent un cop arribada la democràcia. És evident que ara tot és molt més complicat, es requereixen respostes complexes i en la lluita per la memòria republicana encara més. Per saber com actuar en la societat d’avui proposem *Memòria del futur*.

Les persones impulsores de *Memòria del futur* creiem que una de les seves funcions és investigar aquells aspectes on el fil de la història s’ha trencat i aconseguir enllaçar la transmissió natural del saber amb les eines de la ciència. Intentarem, per tant, impulsar la memòria militant, una qüestió que, per la seva absència, conforma, vulguem o no, la nostra mentalitat col·lectiva d’avui.

La pèrdua de la memòria històrica no afecta solament la guerra contra el feixisme o la república; afecta també tot el nostre horitzó cultural, polític i ideològic. Aquells homes d'abans de 1939 sabien d'una manera natural d'on venia la seva tradició, tenien una memòria militant, que coincideix molt amb el que ara, després de molts estudis seriosos, sabem.

Cal jutjar la història i els seus protagonistes no en funció de si van tenir èxit o no, un èxit immediat o no, sinó que la història també la fan aquells que ho van intentar equivocant-se, la història no és lineal. Quan s'intenta una aventura innovadora ningú en pot preveure el resultat, jutjar-ho després és massa fàcil. Només el fet de pensar que les coses no són necessàriament com són, sinó que podrien ser d'una altra manera, ja és una bona manera d'aportació social i política.

Entre les idees del progressisme –la democràcia, el republicanisme, el socialisme utò-

pic, el moviment obrer– nosaltres hi afegiríem el socialisme, el comunisme, el sindicalisme, l’anarquisme, el cooperativisme, el neodarwinisme, feminisme, el naturisme i el conjunt d’idees que s’oposaven als poders econòmics i al poder de l’església catòlica. Formes de pensar i organitzacions on moltes vegades hem buscat més les diferències en comptes de veure-ho com un espai on, com Josep Fontana escrivia, “no sempre és fàcil establir fronteres entre aquests camps”.²⁸

Estem segurs que les lluites han valgut la pena; si no fos pels resistents –en una o altra opció ideològica resistent– avui no hauríem recuperat la llibertat, la democràcia, les nostres institucions nacionals –Generalitat, Estatut– ni tindríem ajuntaments democràtics.

²⁸ Josep Fontana, dins Genís Barnosell: *Orígens del sindicalisme català*. Vic, Eumo, 1999, p. 7; Àngel Duarte: *El republicanisme català a la fi del segle XIX*. Vic, Eumo, 1987, p. 47.

Volem superar els esquemes simplistes i els clixés dogmàtics, única manera de desvetllar la raó crítica que, utilitzant, entre d'altres, la memòria com a eina de coneixement, ens pot permetre plasmar el procés de construcció del futur. Això també ho podem fer en el cas del rol que desenvolupen i han desenvolupat els joves. Reivindiquem la memòria democràtica, que és la memòria republicana, laica i d'esquerres. No eren tots iguals; nosaltres som els néts d'ells, els reivindiquem.

Ens plantejem descobrir com en les situacions més difícils hom manté la flama de la llibertat i la justícia que fonamenten els valors i les actituds en la memòria militant.²⁹

La memòria democràtica ens hauria de possibilitar la retrobada amb l'ètica civil republicana.

²⁹ He desenvolupat l'efecte de la desmemòria en els joves a Jordi Serrano i Blanquer: "La memòria, la desmemòria, la Transició i els joves", a Mayayo, Andreu i altres (ed.): *Memòria de la transició a Espanya i a Catalunya. Els joves de la transició*. Edicions Universitat de Barcelona, Barcelona, 2003.

Reivindiquem la memòria perquè fonamentem el nostre llindar ètic en la mirada sobre el passat. I aquest llindar ètic és el que projectem als fets d'avui i el que projectem al demà i al demà passat.

Memòria del futur vol ser un espai per a la gosadia, la imaginació i la reflexió que es troba just al mig on el coneixement i la societat es creuen; esperem fer-ho des del pensament crític, aquell que és inseparable de l'acció en llibertat.

memòria del
FUTUR

Memòria *del futur*